

Mirosław Michalak

Problem nawrócenia w Kościele pierwotnym w świetle Dziejów Apostolskich

---

Studia Włocławskie 4, 218-230

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. MIROSLAW MICHALAK

PROBLEM NAWRÓCENIA W KOŚCIELE PIERWOTNYM W ŚWIETLE DZIEJÓW APOSTOLSKICH

Księgi natchnione często mówią o nawróceniu jako istotnym elemencie życia religijnego człowieka. „Nawróćcie się do Pana, Boga waszego” (Jl 2, 13) – to wezwanie przewija się niemal przez wszystkie karty Biblii. Nawrócenie najogólniej rzecz biorąc ukazane jest jako akt człowieka lub całego narodu polegający na wewnętrznej odnowie, na odwróceniu się od zła i powrocie do Boga. Potrzeba nawrócenia nie ogranicza się jednak do czasów biblijnych. Jest ona aktualna zawsze.

Celem niniejszego artykułu jest ukazania idei nawrócenia w Kościele pierwotnym na podstawie wybranych tekstów z Dziejów Apostolskich. Po wyjaśnieniu pojęć używanych w Biblii na określenie nawrócenia (I) zostanie ono najpierw przedstawione jako wezwanie i dar (II), następnie zaś jako odpowiedź człowieka na to wezwanie (III). Pozwoli to w końcu ukazać istotę nawrócenia (IV).

I. Wyjaśnienie pojęć

Ogólna idea nawrócenia w Piśmie Świętym w zasadzie nie uległa zmianie i daje się określić jako wewnętrzna przemiana, odwrócenie się od zła i powrót do Boga. W praktyce nawrócenie to nie tylko wewnętrzna przemiana, ale także praktyki zewnętrzne, które w poszczególnych okresach historii przybierały różne formy, a niekiedy nawet przesłaniały bądź wypierały wewnętrzny aspekt nawrócenia, co starali się korygować prorocy, a później sam Jezus i Apostołowie.

Na oznaczenie nawrócenia język hebrajski używa czasownika *šûb* (Jr 18, 8; 24, 7; Ez 33, 9; Am 4, 6-12). Ponadto Izajasz (30, 15) ma słowo *šûbah* (nawrócenie). U Ozeasza (11, 7; 14, 5), Jeremiasza (8, 5) i innych występuje *mešûbah* (odpadnięcie). W Starym Testamencie termin *šûb* jest użyty w ponad tysiącu miejscach, ale tylko w około 120 ma on znaczenie teolo-

giczne. Żydzi znali jeszcze jeden termin, gdzie występuje rdzeń *šūb*, a mianowicie *tešūbah*, który jednak jest użyty tylko w znaczeniu świeckim.¹

Odpowiednikiem hebrajskiego *šūb* jest greckie *epistrepho* (wracać) oraz *metanoia* (zmiana sposobu myślenia).² Łacina oddaje ten termin przez *conversio* (powrót). Język polski używa takich określeń, jak: nawrócenie, pokuta, skrucha, żal. Jednak wyrazy: pokuta, skrucha czy żal nie oddają w pełni treści tej rzeczywistości, którą wyrażają rzeczowniki: nawrócenie, odmiana. Słowo „pokuta” w języku polskim kojarzy się bowiem z pewnym cierpieniem, którego trzeba doznać za swoje winy.³ A nawrócenie to nie tylko cierpienie, ale trwałe i trudny proces przemiany człowieka, chociaż dokonujący się niejednokrotnie w bolesnej pokucie; a więc pokuta to jeden z elementów nawrócenia, podobnie jak skrucha i żal. Mimo tej subtelnej różnicy między nawróceniem a pokutą bardzo często używa się tych terminów zamiennie. W odniesieniu do Starego Testamentu autorzy licznych prac na ten temat używają w większości terminu „pokuta”, a termin „nawrócenie” zostawiają dla nowotestamentowego ujęcia tej rzeczywistości.

Pokuta to najbardziej charakterystyczny wątek ewangeliczny. Oznacza wewnętrzną odnowę i powrót do Boga. Ewangelia na określenie jej używa takich terminów, jak: *metanoia*, *metanoein*, *epistrophein*, bardzo ważnych pod względem treściowym:⁴ *epistrepho* – znaczy przychodzić z powrotem (Mt 12, 44; 24, 18; Łk 2, 39), *metanoia* – oznacza wzniesienie się ponad dotychczasowy sposób myślenia (*meta* – ponad, *nous* – umysł).⁵

Terminy: *metanoein*, *metanoia* występują w Nowym Testamencie 56 razy, z tego u Łukasza 25 razy (Ewangelia – 14, Dzieje Apostolskie – 11); często, bo aż 12 razy, występują w Apokalipsie, rzadziej w Ewangelii według św. Marka (7) i w listach św. Pawła (5).⁶

Czasownik *metanoein* występuje w Nowym Testamencie bardzo często w trybie rozkazującym, a rzeczownik *metanoia* jest bardzo często zależny od czasownika w trybie rozkazującym (Mt 3, 2.8; 4, 17; Mk 1, 4; Łk 3, 8; Dz 2, 38; 3, 19; 8, 22; Ap 2, 5.16; 3, 3.19). Również często ten czasownik i rzeczownik występują w łączności z wyrażeniami zawierającym w sobie ideę wezwania lub głoszenia: *keryssein* (Mk 1, 4; 6, 12; Łk 3, 3; 14, 47; Dz 13, 24), *aggollein* (Dz 17, 30; 26, 20), *kalein* (Łk 5, 32).⁷

II. Nawrócenie jako wezwanie i dar

Nawrócenie jako wezwanie i dar zostanie ukazane na podstawie analizy dwóch grup tekstów z Dziejów Apostolskich: 1) tekstów, w których zawarte jest wezwanie do nawrócenia: 2, 38; 2, 40b; 3, 19; 8, 22; 20, 20-21; 2) tekstów mówiących o tym, że Bóg jest tym, który wzywa i daje łaskę nawróce-

nia: 3, 26; 5, 31; 11, 18b; 17, 30. Ze względu na wielość tekstów, analizie zostanie poddany jeden tekst z każdej grupy.

1. Wezwanie do nawrócenia

Wezwanie do pokuty zazwyczaj było poprzedzone katechezą ukazującą grzeszność człowieka oraz zbawcze misterium Jezusa Chrystusa (2, 14-41; 3, 12-36). Jedynym ratunkiem dla człowieka grzesznego jest pokuta: „Ratujcie się spośród tego przewrotnego pokolenia” (2, 40b). Człowiek jest wezwany do nawrócenia się po każdym upadku, po każdym grzechu: „odwróć się więc od swego grzechu i proś Pana, a może ci odpuści twój zamiar” (8, 22). Wezwanie do nawrócenia skierowane jest zarówno do Żydów, jak i pogan: „przemawiałem i nauczałem was publicznie i po domach, nawołując zarówno Żydów, jak i Greków do nawrócenia się do Boga i wiary w Pana naszego Jezusa” (20, 10-21).

Wezwanie do nawrócenia, do wejścia na drogę powrotu do Boga jest szczególnie wyraźne w tekście 3, 19. Zawarty on jest w drugiej mowie św. Piotra (3, 12-26), wygłoszonej w krużgankach Salomona przy świątyni jerozolimskiej, po uzdrowieniu człowieka chromego od urodzenia. W pierwszej części mowy (w. 12-17) Piotr wskazał na sprawcę cudu, w drugiej (w. 17-26) wezwał słuchaczy do wyciągnięcia wniosków z tego zdarzenia.

W mowie tej porusza Apostoł trzy tematy dominujące we wczesnochrześcijańskim przepowiadaniu. Pierwszy temat to ukrzyżowanie Jezusa, które było największą zbrodnią w historii ludzkości. Jezus był Święty i Sprawiedliwy, a ludzie, którzy się z Nim spotkali, zamiast Go pokochać, ukrzyżowali Go. Zdecydowali się przybić do krzyża Tego, który wszędzie i wszystkim czynił dobro. Bardziej umiłowali oni ciemność i grzech niż światłość, którą On im ofiarował.⁸ Drugi temat to zmartwychwstanie Jezusa. Jest ono dowodem na to, że Jezus jest naprawdę niepokonany, że jest Panem życia i śmierci i że żyje na wieki. Trzeci temat to moc, jaka płynie od Zmartwychwstałego Pana – źródła dobra.

Apostoł rozpoczyna swoją mowę od wykazania, że to, co się wydarzyło, nie jest ich (słuchaczy) dziełem, ale dziełem ich Boga, Boga Abrahama, Izaaka, Jakuba (w. 13). Jezusa nazywa sługą Pańskim, czyniąc aluzję do Iz 52, 13 – 53, 12. Postać sługi Bożego stawia Piotr w centrum swojej nauki, ukazując, że historia Jezusa jest dziełem tego samego Jedyne Boga, Boga żywego, który będąc Bogiem ich przodków jest Bogiem każdego Izraelity.

Problem śmierci Jezusa w tym tekście ukazany jest w trzech antytezach. W pierwszej antytezie Piotr przypomina scenę wydania Jezusa Piłatowi, który przekonany o niewinności Jezusa, chciał Go uwolnić. Obecni przy tym Ży-

dzi mimo wszystko zaparli się Jezusa i zadali Jego śmierci. Czyny Boga są całkowicie przeciwne czynom Izraela:

- Bóg bowiem uwielbił Jezusa, a Izrael Go wydał;
- Bóg stawia pośród nich Świętego i Sprawiedliwego, a oni zapierają się Go i doprowadzają do morderstwa;
- Bóg daruje im sprawcę życia, a Oni zabijają Go;
- oni Go zabijają, ale Bóg wzbudza Go z martwych.

To działanie wbrew działaniu i planom Bożym jest ostatecznym dopełnieniem winy.⁹

W drugiej antytezie ukazana jest sprawa Barabasza uwięzionego za rozruchy i zabójstwa. Dzięki interwencji Żydów Barabasz został uwolniony. Konsekwencją tego było zaparcie się Jezusa i domaganie się dla Niego kary śmierci na krzyżu. Ironią losu, a winą Żydów, było to, że ulaskawiony został morderca, a skazany Święty i Sprawiedliwy.¹⁰ Tytuły „Święty” i „Sprawiedliwy” – zaczerpnięte ze Starego Testamentu (Neh 9, 33; Dn 9, 14; Iz 5, 16; 6, 3; 10, 20; 17, 7; 41, 14-40; Oz 11, 9) – podkreślają walory moralne Jezusa, który prowadzi swój lud do zbawienia. Piotr często posługuje się argumentami i obrazami ze Starego Testamentu, gdyż są one znane, zrozumiałe i pełne wymowy dla słuchaczy oraz ułatwiają im przyjęcie orędzia.¹¹

Trzecia antyteza stwierdza, że Jezus jest dawcą życia, który zmartwychwstał dzięki interwencji Boga. Zarzuca słuchaczom zaparcie się Świętego i Sprawiedliwego. Mówi im o tym nie dlatego, że chce się uważać za lepszego od nich, ale jako ten, który choć zaparł się Jezusa, doznał przebaczenia, a teraz odkrywa winę innych, aby i oni mogli dostąpić przebaczenia.¹²

Wnioskiem wynikającym z oskarżenia przez Piotra słuchających go Żydów o ukrzyżowanie Jezusa jest wzmianka o ich nieświadomości. Piotr chce jednak przez to uniewinniać słuchaczy, ale wzywa ich do nawrócenia. Nie byłoby ono możliwe, gdyby lud odrzucił Jezusa z pełną świadomością. Powodem tego, że Izraelici nie dostrzegli tego, co zobaczył poganin Piłat, nie był brak zrozumienia sprawy, ale zaślepienie powstałe z rosnącego nieposłuszeństwa wobec Boga. Niech zatem czynią pokutę. Kierując uwagę słuchaczy w stronę przyszłości, św. Piotr mówi o związanych z czasami mesjańskimi „czasami ochłody” i „odnowienia wszechrzeczy”. Czasy te już nadeszły, a udział w nich Izraela zależy od tego, czy nawróci się, czy odwróci się od dotychczasowych błędnych poczynań.¹³

Biorąc pod uwagę fakt, że Żydom nie można wyjaśnić sprawy Jezusa bez odwołania się do Starego Testamentu, Piotr chętnie to czyni. Przytacza cytaty z Księgi Powtórzonego Prawa (18, 15-20) zapowiadający przyjście danego od Boga Proroka, którego należy słuchać w najdrobniejszej nawet

sprawie. Jest nim Jezus Chrystus. Każdy, kto nie posłucha Jezusa, „zostanie wykluczony z ludu” (w. 23).¹⁴

Piotr używając formuły „wam” w przytaczanym przez siebie prorocztwie podkreśla, do kogo został ten prorok posłany. Zaś słowa nawiązujące do licznego potomstwa obiecanego Abrahamowi przypominają zapowiedź nagrody, która miała go nakłonić do zrealizowania planu Bożego (Rdz 22, 16-18). Treścią nagrody jest błogosławieństwo – świadczy o tym liczne potomstwo. W naszym kontekście narodem wybranym, ludem Bożym są wyznawcy Chrystusa, którzy stali się prawdziwym Izraelem.¹⁵

2. Bóg jest tym, który wzywa i daje łaskę nawrócenia

Bóg posłał Sługę swego, „aby błogosławił każdemu z was w odwracaniu się od grzechów” (3, 26). Bóg dla pojednania świata ze sobą z miłości dla ludzi posłał na świat swojego Syna, który przez to, że został wywyższony na drzewie krzyża, mógł dać „Izraelowi nawrócenie i odpuszczenie grzechów” (5, 31). To Boże wezwanie do nawrócenia nie ogranicza się tylko do Żydów. Bóg wzywa „wszędzie i wszystkich ludzi do nawrócenia” (17, 30) i udziela im potrzebnej łaski (11, 18b).

Stwierdzenie, że Bóg jest dawcą nawrócenia wszystkich ludzi – tak Żydów, jak i Greków – zawarte jest w tekście Dz 11, 18b. Jest on ostatnim wierszem długiej relacji o wydarzeniach związanych z chrztem Korneliusza (10, 1 – 11, 18), wspomnianych jeszcze raz w tekście 15, 7-9.14-18).

Korneliusz – setnik kohorty zwanej italską, która stacjonowała w Cezarei Nadmorskiej, poganin szczerze przejęty duchem religijnym i prowadzący prawe życie, wyznawca monoteizmu, sympatyzujący z religią żydowską i praktykujący niektóre jej przepisy (np. sposób modlitwy – 10, 3; świadczenie miłosierdzia – 10, 42)¹⁶ – na polecenie Boże przekazane mu przez anioła zaprasza do swego domu apostoła Piotra. Piotr przybywszy – także na polecenie Boże – do domu Korneliusza, wygłosił do wszystkich tam zebranych mowę, w której wyłożył główne prawdy wiary chrześcijańskiej (w. 24-43). Mowa ta jest swojego rodzaju manifestem uniwersalizmu. O przynależności do Boga decyduje nie narodowość, ale wewnętrzne usposobienie, bo Chrystus, chociaż działał tylko w narodzie izraelskim, jest jednak „Panem wszystkich” (w. 36). Mowa Piotra to kerygmat chrystologiczny (w. 36-42), który składał się z ukazania życia, śmierci i zmartwychwstania Jezusa (w. 37-41) oraz prawdy, że Jezus jest „sędzią żywych i umarłych” (w. 42). Na zakończenie Piotr odwołuje się do świadectwa Starego Testamentu w odniesieniu do działalności Jezusa Chrystusa (w. 43). W czasie tej mowy Duch Święty zstąpił na Korneliusza i na zgromadzonych w jego domu pogan, udzielając im

nadprzyrodzonego daru mówienia obcymi językami (w. 44-46). Piotr uznał to za widomy znak pozwolenia udzielenia chrztu wszystkim obecnym (w. 47-48a). Było to wydarzenie wielkiej doniosłości dla przyszłego rozwoju chrześcijaństwa. Właśnie od tego wydarzenia staje się chrześcijaństwo naprawdę religią uniwersalną, a nie jedynie odłamem judaizmu, związanym z narodem izraelskim.¹⁷

Do wydarzenia tego odnosi się też perykopa o spotkaniu Piotra z wiernymi w Jerozolimie, do których dotarła wieść o chrzcie Korneliusza (11, 1-18). Mamy tu zarzut Żydów oraz odpowiedź Piotra. Zarzut nie dotyczył samego chrztu Korneliusza, ale przestawiania Piotra z poganami i spożywania z nimi pokarmów (w. 3). Widząc duże wzburzenie, Piotr w dłuższym przemówieniu wyjaśnił, co wpłynęło na jego decyzję (w. 4-17). W wyjaśnieniu powołał się na własną wizję znoszącą rytualne przepisy mozaizmu i głoszącą równouprawnienie wszystkich w nowej ekonomii zbawczej, powołał się na wizję Korneliusza wzywającą pogan do przyjmowania chrześcijaństwa oraz cudowne zstąpienie Ducha Świętego na dom Korneliusza. Te cudowne znaki były wyraźnym dowodem, że to Bóg nakazuje przyjmować pogan do Kościoła i to bez konieczności przejścia przez judaizm. Taki też wniosek wysnuli Żydzi słuchający Piotra, i jak mówi zakończenie tego wydarzenia (11, 18), uspokoili się widząc, że „i poganom udzielił Bóg łaski nawrócenia, aby żyli” (w. 18).

Ta perykopa w sposób szczególny ukazuje ideę Bożego kierownictwa. To Bóg jest tym, który wzywa do konkretnego działania, w tym wypadku do nawrócenia Korneliusza i jego domu. Bóg przez swojego anioła Korneliusza do sprowadzenia Piotra, On też przygotowuje Piotra do tego zadania, a przez Ducha Świętego poleca mu wejść w kontakt z poganami. Słuszność zajęcia przez Piotra stanowiska potwierdza ponadto zstąpieniem Ducha Świętego na zgromadzonych w domu Korneliusza. Jasno więc widać, że to Bóg, jak stwierdzają wszyscy zgromadzeni z Piotrem w Jerozolimie, daje łaskę zawrócenia.¹⁸

III. Nawrócenie jako odpowiedź na wezwanie Boże

Dzieje Apostolskie ukazują nawrócenie jako odpowiedź człowieka na głoszone mu słowo Boże i zawierają teksty opisujące lub stwierdzające nawrócenie jednostek, rodzin, czy też większych grup ludzi. W tej grupie można wyróżnić kilka podgrup: 1) teksty stwierdzające nawrócenie: 9, 35; 11, 21; 15, 3; 2) teksty mówiące o przyjęciu wiary: 2, 41; 8, 12; 9, 42; 11, 21; 11, 24; 13, 6-12; 14, 1; 17, 2-4; 17, 10-12; 17, 34a; 21, 20b; 21, 25; 3) teksty wskazujące na przyjęcie chrztu: 2, 41; 8, 12-13; 8, 25-40; 16, 14-15; 16, 30-34.¹⁹

1. Teksty stwierdzające nawrócenie

Aby dokonało się nawrócenie jednostki czy też większej grupy ludzi, konieczny jest jakiś zewnętrzny bodziec uzdalniający do nawrócenia. Tym bodźcem może być przepowiadanie Dobrej Nowiny (11, 21) lub nadzwyczajny znak ukazujący moc Bożą, jak to zdarzyło się przy nawróceniu mieszkańców Liddy i Saronu (9, 32-35). Analizie zostanie poddany ten ostatni tekst.

Piotr wyrusza w podróż do Kościołów leżących na równinie Saronu nad Morzem Śródziemnym, między Karmelem a Jaffą. Podróż swą rozpoczął od Liddy. Ludność tego miasta, jak wszystkich miast nadbrzeżnych, była bardzo mieszana, nawet z przewagą mieszkańców pochodzenia nieżydowskiego. Wśród chrześcijan zamieszkałych w Liddzie, nazwanych przez Łukasza „świętymi” (w. 32), był pewien sprawiedliwy człowiek imieniem Eneasza. Był to Żyd, choć miał imię greckie. Zwyczaj posługiwania się przez Żydów greckimi imionami nie należał do rzadkości, zwłaszcza w środowiskach pogańskich.

Zgodnie ze swoim zwyczajem Łukasz podkreśla, że choroba Eneasza była przewlekła i trwała już od ośmiu lat (w. 33). Formuła przywrócenia zdrowia choremu (w. 34) odsuwa wszelką zasługę od Apostoła, a kieruje myśl na Jezusa Chrystusa, głównego sprawcę cudu. Tak też odczytali ten znak mieszkańcy Liddy i Saronu i „nawrócili się do Pana” (w. 35).²⁰

2. Teksty mówiące o przyjęciu wiary

Często nawrócenie jest skutkiem uprzedniego przepowiadania Ewangelii i w Dziejach Apostolskich jest ukazywane jako przyjęcie wiary, jako uwierzenie w Dobrą Nowinę o Jezusie Chrystusie (2, 41; 8, 12-13; 11, 21; 11, 24; 14, 1; 17, 2-4; 17, 10-12; 17, 34a). Przyjęcie wiary dokonuje się również na podstawie doświadczenia mocy Bożej, jak np. przyjęcie wiary przez mieszkańców Jaffy po wskrzeszeniu Tabity (9, 36-42) czy też uwierzenie prokonsula Sergiusza, który był świadkiem pozbawienia wzroku Elimasa, sprzeciwiającego się rozszerzaniu słowa Bożego (13, 6-12). Inne teksty wzmiankują tylko o przyjęciu wiary bez wskazania bezpośredniej przyczyny (21, 20b; 21, 25).

Uwierzyć – to w pierwszym rzędzie przyjąć naukę świadków. Przykładem takiego uwierzenia są mieszkańcy Ikonium (14, 1). Apostołowie w Ikonium, według zwyczaju, rozpoczęli swoją pracę apostołską w szabat w synagodze żydowskiej. Nauczanie ich spowodowało, że „wielka liczba Żydów i pogan uwierzyła” (w. 1). Mając na uwadze to, że miejscem nauczania była synagoga, przez „pogan” trzeba pojmować tych, którzy często określani są jako „bojący się Boga”, czyli sympatyzujący z judaizmem.

Na skutek intryg ze strony mieszkających w Jaffie Żydów Apostołowie musieli zrezygnować z nauczania w synagodze i ograniczyć się do naucza-

nia pogan. Jednak i to nie wszystkim mieszkańcom się podobało i doszło do rozdziwienia – jedni wspierali Apostołów, inni – podburzeni przez Żydów – chcieli dokonać na nich samosądu. Wobec takiego obrotu spraw, Apostołowie opuścili Ikonium i udali się na południe, do odległej o 40 km Listry.²¹

3. Teksty wskazujące na przyjęcie chrztu

Nawrócenie dokonuje się w akcie wiary, której wyznanie ma miejsce zazwyczaj podczas obrzędu chrztu (2, 41; 8, 12-13; 8, 25-40; 16, 14-15; 16, 30-34). Przyjęcie chrztu poprzedzone przyjęciem wiary jest skutkiem przepowiadania, choć nie wszystkie teksty mówią bezpośrednio o tych trzech elementach – przepowiadanie, wiara, chrzest. Wszystkie te elementy występują w opisie nawrócenia dworzanina etiopskiego (8, 25-40).

Filip, wybrany i ustanowiony przez Apostołów diakonem (6, 5), w czasie prześladowania wszczętego przez Szawła udał się do Samarii, gdzie działał cuda i głosił z wielkim skutkiem Ewangelię (8, 4-8). On to ochrzcił dworzanina etiopskiego, podskarbiego królowej etiopskiej Kandaki (w. 27). Nie wiemy, kim był ten czytający proroka Izajasza dworzanin jadący własnym wozem z Jerozolimy (w. 27-28). Łukasz opisuje go jako dostojnika i ministra skarbu i dodaje, że przybył do Jerozolimy, „aby oddać pokłon Bogu” (w. 27). Ten dodatek nie wyklucza, że mógł to być Żyd albo prozelita, czyli ktoś, kto przyjął judaizm.²²

Etiopczyk jadący na wozie czytał, zwyczajem starożytnych, na głos fragment Izajasza (53,7-8), przytoczony przez Łukasza w przekładzie Septuaginty. Filip usłyszawszy przeczytany fragment, wszczął z nim rozmowę, w trakcie której „wychodząc z tego tekstu Pisma opowiedział mu Dobrą Nowinę o Jezusie” (w. 35). Pouczenie doprowadziło do przyjęcia wiary przez Etiopczyka, czego zewnętrznym wyrazem było przyjęcie chrztu w pierwszym napotkanym źródle.

Analiza wybranych tekstów wskazuje nam, że Kościół pierwotny podjął Jezusowe i Janowe wezwanie do nawrócenia. Dzieje Apostolskie ukazują również liczne przykłady tych, którzy się nawrócili i to nie tylko Żydów czy pogan, ale także chrześcijan. Przeprowadzona analiza pozwoli lepiej zrozumieć istotę nawrócenia.

IV. Istota nawrócenia w Dziejach Apostolskich

Apostołowie wzywając wszystkich do pokuty, realizują misję powierzoną im przez Jezusa. Już św. Marek przy okazji pierwszego rozesłania Apostołów mówi, że „wyszli i wzywali do pokuty” (6, 12). Misję wzywania do nawrócenia podkreśla tekst z Ewangelii według św. Łukasza: „w Jego imię

głoszona będzie pokuta i odpuszczenie grzechów wszystkim narodom, począwszy od Jerozolimy” (24, 47).²³

Przykładem realizacji misji powierzonej Apostołom przez Chrystusa w pierwotnym Kościele są mowy z Dziejów Apostolskich, które zawierają trzy zasadnicze punkty: 1) głoszenie śmierci i zmartwychwstania Chrystusa; 2) ukazywanie tych zbawczych wydarzeń w świetle zapowiedzi Starego Testamentu; 3) wezwanie do pokuty i nawrócenia; niekiedy zamiast wezwania do nawrócenia pojawiało się wezwanie do przyjęcia wiary.

Odpowiedź na to wezwanie do nawrócenia może mieć dwa aspekty: negatywny, czyli zerwanie ze złem, oraz pozytywny, czyli zwrócenie się ku Bogu. Te dwa aspekty nie wyczerpują całej rzeczywistości nawrócenia. Ma ono jeszcze rys personalny i eklezjalny oraz eschatologiczny. Nie też można zapomnieć, że rzeczywistość pokuty i nawrócenia dokonuje się w aspekcie wiary i jest darem Boga.

1. Odwrócenie się od grzechów

Odwrócenie się od grzechów jest etapem wstępnym w procesie zwracania się do Boga. Głoszona przez Apostołów pokuta (17, 30; 26, 20) była apelem skierowanym zarówno do pogan (11, 18; 20, 22), jak i do Izraela (5, 31; 20, 22).²⁴ Wezwanie to skierowane jest do grzeszników, od nich bowiem oczekuje się nawrócenia. By jednak spotkało się ono ze zrozumieniem i pozytywną odpowiedzią ludzi, muszą oni sobie najpierw uświadomić, że są grzesznikami, zdać sobie sprawę z tego, na czym polega ich grzech. Na czym innym polegał grzech pogan i na czym innym grzech Izraela. Grzeszność pogan tkwi w ich niewłaściwym kulcie. Żydzi natomiast są odpowiedzialni za dramat Kalwarii. Tak więc nawrócenia potrzebują wszyscy, tak Żydzi, jak i poganie. Poganie dlatego, że oddawali kult bożkom, Żydzi zaś dlatego, że zabili Dawcę życia. A więc świadomość winy u jednych i u drugich domaga się nawrócenia, bo jedni i drudzy są grzesznikami.²⁵

2. Powrót do Boga

Negatywny aspekt nawrócenia nie wyczerpuje całej treści terminologii *metanoein* – *metanoia* występującej w Dziejach Apostolskich, która wyraża także treści pozytywne – zwrot ku Bogu. Aspekt ten ukazuje przemówienie św. Pawła wobec króla Agryppy: „nawoływałem [...], aby pokutowali i nawrócili się do Boga i pełnili uczynki godne pokuty” (26, 20). Natomiast w przemówieniu do pogan z Listry Paweł ukazuje im, że nadszedł czas, „aby odwrócili się od tych marności do Boga żywego, który stworzył niebo i ziemię, morze i wszystko, co się w nich znajduje” (14, 15).²⁶

W tekstach opisujących Pawłowe nawoływanie do nawrócenia występują dwie formuły: „nawrócić się do Boga” i „nawrócić się do Pana”. Pierwsza formuła (nawrócić się do Boga) stanowi apel do pogan, by porzucili bóstwa i zwrócili się do Boga żywego (14, 15). Nawrócenie oznacza tu uznanie jednego i prawdziwego Boga – Stwórcy nieba, ziemi i morza (14, 15). Ta formuła prawdopodobnie została przejęta z przepowiadania misyjnego judaizmu i stała się terminem technicznym na określenie przyjęcia przez pogan wiary monoteistycznej (15, 3; 15, 19; 26, 18.20).

Druga formuła (nawróćcie się do Pana) zawiera w sobie termin *kyrios*. Termin ten użyty w Septuagincie sugeruje, że formułę: „nawróćcie się do Pana” można rozumieć jako: „nawróćcie się do Boga”. Jednak termin ten użyty w *Dziejach Apostolskich* wskazuje nie na osobę Boga, lecz na osobę Jezusa zmartwychwstałego, który przez uwielbienie po śmierci stał się Panem wszystkim. Takie znaczenie tej formuły jest bardzo widoczne w Dz 11, 20-21, gdzie mamy wzmiankę o przepowiadaniu Dobrej Nowiny o Panu Jezusie (w. 20) oraz o skuteczności tego przepowiadania: „A ręka Pańska była nad nimi, bo wielka liczba uwierzyła i nawróciła się do Pana” (w. 21). Z tekstu tego wynika, że Panem, do którego nawrócili się antiocheńczycy, jest Ten sam, o którym głosiła Dobra Nowina, czyli Jezus. Dlatego formuła „nawrócić się do Pana” oznacza uwierzenie w Jezusa i uznanie w Nim Pana. Ta formuła mogła być skierowana zarówno do pogan, jak i do Żydów, którzy uznając monoteizm, nie musieli nawracać się do jednego Boga, ale musieli przyjąć Jezusa jako Pana.²⁷

O ile nawrócenie w swym aspekcie negatywnym polega na radykalnym zerwaniu ze złem, to w pozytywnym aspekcie stanowi długą drogę – powrót do Boga. Wymaga wytrwałości i wierności raz powziętej decyzji, do czego zachęca Barnaba, nawołując „wszystkich, aby całym sercem wytrwali przy Panu” (11, 23). Człowiek nawrócony podejmuje nowy styl życia, ma kroczyć inną drogą, drogą, którą wskazuje Bóg. Poganie mają odrzucić oddawanie czci bożkom i dotychczasowy pogański styl życia i wielbić prawdziwego Boga, a nie – jak chcieli tego judaizantes – zachowywać Prawo Mojżeszowe (15, 1-5). Wiążące stanowisko w tej sprawie podjął Sobór Jerozolimski (15, 19).²⁸

3. Personalny wymiar nawrócenia

Charakter personalny nawrócenia polega na zwróceniu się do osoby – do Boga, lub Pana Jezusa. Polega nie tylko na przyjęciu pewnych prawd religijnych i odpowiedniego stylu życia, ale przede wszystkim na przyjęciu osoby. Jest ono przyłączeniem się do Boga żywego, który wskrzesił Jezusa, który przez to stał się *Kyriosem*.²⁹

4. Eklezjalny wymiar nawrócenia

Człowiek, wkraczając na drogę nawrócenia, powrotu do Boga, wchodzi do wspólnoty ludzi nawracających się. Na drogę tę można wkroczyć tylko przez jedną bramę, którą jest chrzest, uważany przez Apostołów za podstawowy sakrament nawrócenia, zmiany życia i odrodzenia wewnętrznego, warunkiem, bez którego nie ma zbawienia, wstępu do królestwa niebieskiego (2, 37-38; 22, 16). Jest to sakrament wprowadzający do społeczności chrześcijańskiej. To właśnie w tej społeczności i dzięki niej dokonuje się powrót do Boga, to ona dostarcza swoim członkom środków koniecznych do zbawienia.³⁰

5. Eschatologiczny wymiar nawrócenia

Nawrócenie jest warunkiem uzyskania wszelkich dóbr mesjańskich: „Pokutujcie więc, aby grzechy wasze zostały zgładzone, aby nadeszły od Pana dni ochłody, aby też posłał wam zapowiedzianego Mesjasza, Jezusa, którego niebo musi zatrzymać aż do czasu odnowienia wszystkich rzeczy” (3, 19nn). Nawrócenie stanowi konieczny warunek uczestnictwa w dobrach królestwa Bożego i przynależności do eschatologicznej wspólnoty mesjańskiej.³¹

6. Nawrócenie jako akt wiary

Wyznanie wiary następuje zazwyczaj podczas chrztu: „Lecz kiedy uwierzyli [...] zarówno mężczyźni, jak i kobiety przyjmowali chrzest. Uwierzył również sam Szymon, a kiedy przyjął chrzest, towarzyszył wszędzie Filipowi” (8, 12). Podobnie, nawrócenie jako akt wiary zostało ukazane w opisie nawrócenia prokonsula Sergiusza (3, 12), wielu Żydów i pogan w Ikonium (14, 1), w Berei (17, 12), w Atenach (17, 34) oraz nawrócenie przełożonego synagogi korynckiej Kryspusa i całej jego rodziny (18, 8).

7. Nawrócenie jako dar Boży

Nawrócenie się do Boga i Pana Jezusa, wyrażające się w akcie wiary (20, 21; 26, 18), jest nie tylko zadaniem człowieka, ale jest przede wszystkim darem Boga (5, 31; 3, 26; 11, 18), a przez Kościół pierwotny przypisywane jest działaniu Ducha Świętego (11, 18; 11, 15nn).³²

8. Duch Święty jako dar dla nawracających się

Powrót do Boga dawał nawracającym się Żydom i poganom poczucie wewnętrznej radości i spokoju sumienia (8, 39; 7, 38) oraz dar Ducha Świętego jako pełną zapłatę nawrócenia i pojednania: „Bo dla was jest obietnica i dla wszystkich, którzy są daleko, a których powołał Pan Bóg nasz” (7, 39).³³

Kościół wzywając do nawrócenia zawsze miał na uwadze biblijne znaczenie tego terminu, a gdy chodziło o realizację idei nawrócenia w życiu, czerpał z wzorów, jakie dawał mu Kościół pierwotny, ukazany przez św. Łukasza w Dziejach Apostolskich.

Nawrócenie ukazane przez Dzieje Apostolskie polega na odwróceniu się od grzechów i powrocie do Boga. Do Boga osobowego, w Kościele i dzięki Kościołowi. Jest ono warunkiem uzyskania wszelkich dóbr mesjańskich i dokonuje się w akcie wiary, której wyznanie ma najczęściej miejsce podczas chrztu – podstawowego sakramentu nawrócenia. Patrząc na rzeczywistość nawrócenia nie można zapomnieć, że jest to dar Boga dla ludzi oraz że człowiek nawracając się, otrzymuje od Boga w darze Ducha Świętego.

PRZYPISY

¹ M. Gołębiwski, *Pokuta w Starym Testamencie*, „Aten. Kapł.” 89(1977), s. 3.

² X. Léon-Dufour, *Słownik Nowego Testamentu*, Poznań 1981, s. 419.

³ J. Majkowski, *Uwarunkowania antropologiczne pokuty chrześcijańskiej*, „Aten. Kapł.” 88(1977), s. 350.

⁴ J. Behm, E. Würtwein, *Metanoeo, metanoia*, w: *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Bd. 4, Stuttgart [1942], s. 994.

⁵ A. Suski, *Wezwanie do pokuty w Nowym Testamencie*, „Aten. Kapł.” 89(1977), s. 17.

⁶ Tamże.

⁷ Tamże, s. 16.

⁸ Zob. A. Schlatter, *Die Apostelgeschichte*, Stuttgart 1982, s. 42-43; E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie. Wstęp – Przekład z oryginału – Komentarz*, Poznań 1961, s. 252-253 (*Pismo Święte Nowego Testamentu*, t. 5); A. Jankowski, *Jezus jest Mesjaszem, Synem Bożym (J 20,31). Elementy chrystologii Nowego Testamentu*, „Znak” 26(1974), s. 1067-1068; W. Barclay, *Dzieje Apostolskie*, Warszawa 1979, s. 53.

⁹ W. de Boor, *Dzieje Apostolskie*, Warszawa 1983, s. 85.

¹⁰ F. Gryglewicz, *Teologiczne aspekty Piotrowych przemówień Dz 2,14-36; 3,12-26*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2(1969), s. 28.

¹¹ Tamże; zob. J. Kudasiewicz, *Jedność dwu Testamentów jako zasada wyjaśniania Misterium Chrystusa w Kościele*, „Ruch Bibl. i Liturg.” 24(1971), s. 95-96.

¹² W. de Boor, *Dzieje Apostolskie*, dz. cyt., s. 85.

¹³ Zob. A. Schlatter, *Die Apostelgeschichte*, dz. cyt., s. 43-44; F. Gryglewicz, *Teologiczne aspekty...*, art. cyt., s. 28-29; W.J. Harrington, *Klucz do Biblii*, Warszawa 1982, s. 271; E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, dz. cyt., s. 254.

¹⁴ R. Rubinkiewicz, *Postać Jezusa w drugiej mowie Piotra (Dz 3,12-26)*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 5, Lublin 1982, s. 127; E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, dz. cyt., s. 281.

¹⁵ R. Rubinkiewicz, *Postać Jezusa...*, art. cyt., s. 127; F. Gryglewicz, *Teologiczne aspekty...*, art. cyt., s. 33.

¹⁶ *Podręczna encyklopedia biblijna*, pod red. E. Dąbrowskiego, t. 1, Poznań [1959], s. 669.

- ¹⁷ Zob. H. Ordon, *Cezarejska decyzja Piotra*, „Summarium” 7(1978), s. 52-57; E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, dz. cyt., s. 311-313;
- ¹⁸ Zob. H. Ordon, *Cezarejska decyzja Piotra*, art. cyt., s. 61-62.
- ¹⁹ Podział ten nie jest wyłączny, ponieważ są teksty, które należą do dwu grup jednocześnie, np. tekst 8, 12-13 mówi o nawróceniu i przyjęciu chrztu, tekst 11, 21 mówi natomiast o uwierzeniu i nawróceniu, a tekst 2, 41 o uwierzeniu i przyjęciu chrztu.
- ²⁰ E. Dąbrowski, *Dzieje Apostolskie*, dz. cyt., s. 306.
- ²¹ Tamże, s. 305.
- ²² Tamże, s. 295-296.
- ²³ Zob. A. Suski, *Wezwanie...*, art. cyt., s. 26; J. Giblet, P. Grelot, *Pokuta – nawrócenie*, w: *Słownik teologii biblijnej*, Poznań 1973, s. 711.
- ²⁴ A. Suski, *Wezwanie...*, art. cyt., s. 28.
- ²⁵ F. Józwiak, *Nawrócenie – powrót do Boga w pierwotnym Kościele*, „Aten. Kapł.” 104(1985), s. 124-125.
- ²⁶ Zob. J. Dupont, *Les conversion dans les Actes des Apôtres*, „Lumiere et vie” 47(1960), s. 66-67; F. Józwiak, *Nawrócenie...*, art. cyt., s. 129-130; J. Giblet, P. Grelot, *Pokuta – nawrócenie*, art. cyt., s. 712.
- ²⁷ A. Suski, *Wezwanie...*, art. cyt., s. 27.
- ²⁸ F. Józwiak, *Nawrócenie...*, art. cyt., s. 130.
- ²⁹ Zob. J. Dupont, *La conversion dans les Actes des Apôtres*, art. cyt., 65-66; F. Józwiak, *Nawrócenie...*, art. cyt., s. 129.
- ³⁰ Zob. J. Dupont, *La conversion dans les Actes des Apôtres*, art. cyt., s. 69; F. Rompa, *Pokuta zasadniczą postawą chrześcijanina*, „Studia Pelplińskie” 4(1974), s. 203; F. Józwiak, *Nawrócenie...*, art. cyt., s. 132.
- ³¹ A. Suski, *Wezwanie...*, art. cyt., s. 32
- ³² A. Suski, *Wezwanie...*, art. cyt., s. 27.
- ³³ J. Szłaga, *Pokuta, nawrócenie i pojednanie według Pisma Świętego*, w: *Materiały pomocnicze do wykładów z biblistyki*, t. 6, Lublin 1983, s. 39-40.